

ПОЛІТИКА УРЯДУ КОРОЛІВСТВА СЕРБІВ, ХОРВАТІВ І СЛОВЕНЦІВ СТОСОВНО НАСЕЛЕННЯ ВАРДАРСЬКОЇ МАКЕДОНІЇ (1918–1929 рр.)

Стаття присвячена політиці уряду Королівства сербів, хорватів і словенців стосовно населення Вардарської Македонії у 1918–1929 роках, а також розглядається адміністративний устрій, система управління, соціально-політичні та міжетнічні відношення в македонських землях.

Ключові слова: політика, населення, Королівство сербів, хорватів і словенців, македонські землі, партія, адміністрація, Вардарська Македонія.

За підсумками Першої світової війни згідно рішень Паризької мирної конференції македонські землі були розподілені між Грецією (Егейська Македонія – 35,1 тис. кв. км), Болгарією (Піринська Македонія – 6,8 тис. кв. км), Королівством сербів, хорватів і словенців (Вардарська Македонія – 25,7 тис. кв. км). Згідно Нейїським та Севрським мирними договорами ці країни зобов'язувалися гарантувати представникам національних меншин захист життя, майна, громадських прав, забезпечення свободи віросповідання, використання рідної мови в навчальних закладах тощо.

В дійсності у 20–30-х рр. ХХ ст. влада балканських країн, до яких відійшли македонські землі, фактично стали здійснювати політику етнічної дискримінації. Так, різноетнічне населення Вардарської Македонії увійшло до складу проголошеного 1 грудня 1918 р. Королівства сербів, хорватів і словенців (КСХС). Влада цієї поліетнічної країни розглядала приєднану до неї частину македонських земель як власні південні території, здобуті Сербією і Чорногорією в період балканських війн. Тому, адміністративно в Королівстві СХС новоприєднані землі набули назву «Південна Сербія»¹. Для забезпечення домінуючої ролі Сербії в КСХС повинно було змінитися співвідношення національно-політичних сил в хорватських, словенських, боснійських, чорногорських та македонських землях. В цих умовах македонське населення повинно бути піддано етнічній асиміляції та перетворитися на частину сербського народу. Зважаючи на вищезначене, особливий науковий інтерес привертають теми дослідження становища населення Вардарської Македонії в межах Королівства СХС, а також визначення спрямованість політики королівського уряду по відношенню до населення цього краю.

У працях сербських істориків В. Йовановича, Л. Йовановича, І. Катарджиєва, які досліджували дані проблеми, висвітлюється соціально-економічне становище, в якому у міжвоєнний період знаходилася Вардарська Македонія як складова частина КСХС. Погляди цих дослідників важливі для розуміння природи ставлення уряду КСХС до македонського населення в краї. Політична ситуація, яка склалася в Королівстві у 1918–1929 рр. та її вплив на розвиток національно-визвольної боротьби македонців висвітлюється в працях сербських істориків А. Апостолова, Б. Глігорієвича та Н. Цветковської. В статті також були використані роботи дослідників, які побіжно торкаються даної теми, але й розкривали окремі історичні події даного періоду, зокрема Белаяца М., Петроновича Б.

Для висвітлення адміністративно-територіального поділу Вардарської Македонії використовувався закон «Про поділ КСХС на області» від 28 квітня 1922 р.². Адміністративно землі Вардарської Македонії були поділені на три області (Скоп'єську, Бітольську та Брегалницьку) та на сім округів, які склалися з срезів та общин. Після утворення Вардарської бановини (жовтень, 1929р.) всі області увійшли до цього територіального утворення Югославії. До складу Скоп'єської області увійшли Скопський, Тетовський та Кумановський округ. Бітольська область складалася з Бітольського, Охридського і Тиквешського округів. До Брегалницької області входив один Брегалницький округ. Населення кожної з областей не повинно було перебільшувати 800 тис. жителів³.

Адміністрацію кожної області очолював «великий жупан», який безпосередньо підпорядковувався міністру внутрішніх справ КСХС. Жупан як представник уряду, призначався королем та мусив обов'язково мати юридичну освіту та п'ятнадцятирічний стаж державної служби. Начальники округів контролювали срезькі управління. Двічі на рік вони контролювали роботу срезьких органів, про результати чого повинні були обов'язково інформувати жупанів. Срезький голова здійснював загальне керування у срезі. Переважно ними були чиновники, яких за рекомендацією великих жупанів призначав міністр внутрішніх справ. Срезькі голови мали бути юристами з восьмирічним стажем державної служби⁴. Однак значна частина округних начальників і чиновників не мали необхідного рівня освітньої кваліфікації. Всі керівники округів Вардарської Македонії в 1921 р. мали звання начальника III ступеню, серед них лише скопський голова Й. Грубич був начальником I ступеню. В Тиквешському окрузі Бітольської області всі чиновники окрім голови не мали вищої освіти⁵.

Питання щодо неякісного складу чиновників Вардарської Македонії розглядалося на засіданні Народної Скупщини. Так, представник Демократичної партії М. Куюнджич відзначав, що державна влада у Вардарській Македонії уособлювалась у жандармах, оскільки великі жупани, начальники округів та срезькі голови досить рідко зустрічаються з населенням. Вказуючи на існування свавілля та підкреслюючи всемогутність виконавчих органів місцевої влади, політик робив висновок про те, що «в Македонії краще бути жандармом, ніж міністром внутрішніх справ у «Белграді». Були відомі також факти про те, як на службу в поліцію Велеса приймали офіціантів, вуличних продавців, чистильників взуття, ковалів та інших випадкових людей з початковою освітою. Далі він зазначив, що адміністративний апарат Вардарської Македонії недостатньо фінансувався та був надзвичайно корумпованим. Низький рівень фінансування органів влади та недостатній освітній рівень чиновників були головними причинами того, що працівники органів влади краю навіть не усвідомлювали своїх професійних обов'язків, що відбивалося на їх ставленні до виконання своїх обов'язків⁶.

Політика денационалізації, яка здійснювалася урядом КСХС по відношенню до населення Вардарської Македонії призводила до того, що в різних сферах суспільних відносин воно було позбавлено своїх прав. Перш за все македонці не визнавалися самостійною нацією, а використання македонської мови заборонялося в адміністративних установах та навчальних закладах. Влада свідомо заборонила македонські назви, а власні імена та прізвища людей перероблювалися в дусі їх денационалізації на сербський лад. Навіть за часи османського панування в Македонії була дозволена церковно-шкільна автономія, а за младотурецького режиму дозволялася діяльність організації Народно-федеративної партії. Королівською владою в краї була заборонена діяльність будь-яких політичних партій та рухів. За допомогою армії та жандармерії правлячі кола КСХС проводили великосербську політику, та розраховували на здійснення асиміляції македонців⁷. Окрім армії та жандармерії, які повинні були забезпечувати правопорядок, в країні діяло провласне парамілітарне угруповання Йована Бабунського. Для протидії комуністичній ідеології, ідеям автономізації краю та проболгарській пропаганді загони четників переслідували, заарештовували та кидали людей до в'язниці. Лише тоді, коли беззаконня від діяльності чет Бабунського набули загрозливих масштабів й стали небезпечними для суспільства, вони були взяті під контроль уряду⁸.

Македонське населення в КСХС стикалося з труднощами у різних сферах фінансово-економічних відносин. Для стабілізації економіки країн у 1919 р. була проведена грошова реформа. Так, в період реформи у 1916 році здійснений османською владою обмін грошей – тоді динари міняли на леви за курсом, який був на 50% нижче за реальний. В цих умовах, фінансові операції призвели до значного скорочення обігу готівки. Але, якщо людина у 1915 р. мала 100 динарів то після грошового обміну 1919 р. їй залишалося лише 20 динарів. Нестача коштів на витрати привело до розвитку спекуляції на «чорному ринку»⁹.

Відсутність в краї організованої служби охорони здоров'я привела до поширення епідемії «іспанки», в результаті якої померли десятки тисяч жителів Македонії. Становище в КСХС ускладнювалося розпочатим владою призовом до армії чоловіків у віці від 21 до 31 року. Економіка краю опинилася в несприятливих умовах, однією з причин цього була відсутність робочих рук, особливо в землеробстві. Дезертирство та втеча новобранців до лісів перетворилася на масове явище¹⁰. Невдоволене населення вийшло на вулиці. Так, в демонстрації в Бітолі взяли участь 5 тис. громадян. Демократи пройшли містом під гаслами: «Не хочемо йти на війну!», «Геть короля!», «Свободу робітникам та селянам!». Кількість учасників маніфестації, присвяченій 1 Травню в Скоп'є складала 4 тис. чоловік. У 1920 р. хвиля страйків поширилась по всій Македонії. Страйкували перукарі, ремісники, тютюнові, пекарські та будівельні робітники¹¹.

В Белграді 1 березня 1919 р. розпочав роботу головний законодавчий орган КСХС – Тимчасове національне представництво (ТНП). До його складу за розпорядженням королівського уряду було призначено 296 депутатів – переважно це були представники попередніх місцевих та обласних зборів. Основним завданням цього зібрання була підготовка до виборів конституційної Скупщини. ТНП відіграло другорядну роль у порівнянні з законодавчою та виконавчою органами влади. За період свого нетривалого існування ТНП Рада міністрів КСХС ухвалила близько 800 різних рішень, в той час як зібранням було прийнято 11 законодавчих актів, головними з яких були про вибори народних депутатів, про народні школи та ін.¹²

Вардарську Македонію в ТНП представляли 14 депутатів, двоє з яких – Й. Чіркович та М. Шушколович, які навіть не проживали в краї, а працювали в Цетинє (Чорногорія) та Сараєво (Боснія). В серпні 1920 р. у Вардарській Македонії відбулися вибори до Народної Скупщини, які супроводжувалися різними проявами невдоволення македонців своїм становищем. Вибори в краї принесли успіх Комуністичній партії Югославії (КПЮ), представники якої у Скоп'є, Велесі, Куманово, Кавадарцах і в інших містах здобули депутатські мандати¹³.

Становище в КСХС у 1920–1929 рр. відзначалося надзвичайною політичною нестабільністю. Так, майже всі Скупщини цього періоду були достроково розпущеними, а урядові кризи спричиняли проведення позачергових (1923, 1925 та 1927 рр.) парламентських виборів. Частій зміні урядів сприяли політичні коаліції між радикалами й демократами, а також між радикалами та партією «Джеміет» та інше, не давало можливості здійснення стабільної урядової політики як в країні, так й в Македонії зокрема. Недостатнє фінансування краю спричиняло низьку ефективність дій місцевої адміністрації, а території областей перетворилися на політичний полігон, де провідні політичні партії здобували депутатські мандати. Македонію в Скупщині представляли депутати, які обиралися в краї від п'яти політичних партій: Радикальної, Демократичної, Республіканської, «Джеміет» та КПЮ¹⁴.

Так, Радикальна партія, (СРП як великосербська та монархістська) була прихильницею існуючого унітарного державного режиму, під час проведення парламентських виборів у 1920 р. зазнала поразки. Тоді у Вардарській Македонії вона отримала 10,7 тис. голосів та здобула два депутатські мандати. Головною метою Радикальної партії, яка представляла інтереси торгівельної, банківської та промислової буржуазії, було утвердження сербської гегемонії в межах КСХС. Македонці вважали партію однією з провинних у розподілу македонських земель, а також ту, що не визнавала македонців самостійним народом та прагнула до їх «сербізації»¹⁵. На парламентських виборах 1923 р. радикали здобули 44,4 тис. голосів (дев'ять депутатів) та перетворилася в краї на провідну політичну партію. На виборах 1925 р. СРП отримала 67,8 тис. голосів й здобула 14 депутатських мандатів. На виборах 1927 р. за радикалів проголосувало 76,2 тис. чоловік та отримали п'ятнадцять мандатів¹⁶.

Тоді політичні зміни в Королівстві СХС були забезпечені виборчим законом від 28 квітня 1921 р. Відповідно акту «Обзнани», Компартия була оголошена «антидержавною організацією», а згідно закону «Про захист держави» (серпень 1921 р.) була заборонена. Наслідки дії цих законодавчих актів позначилися й на становищі у Вардарській Македонії, оскільки осередки КПЮ опиралися на її населення. Саме завдяки позиції Компартії в країні та за її межами стали відомими ті важкі умови, в яких знаходилися македонці¹⁷. Так в краї заборонялося створення власних партій або політичних рухів, тому населення Македонії або утримувалось, або голосувало за одну з існуючих сербських партій.

У свою чергу Сербська Демократична партія (СДП) відстоювала унітаризм, централізм та монархію КСХС, а македонців як самостійну націю вони не визнавали. Демократи вважали, що македонці повинні зникнути як окремих етнос, й тому їх треба асимілювати до «сербського національного організму». На парламентських виборах 1920 р. демократи отримали 31,3 тис. голосів та 11 депутатських мандатів. На виборах 1923 р. СДП отримала 44 тис. голосів та дев'ять мандатів. Демократи переважно знаходилися в опозиції, а на виборах 1925 р. за них голосувало 46,5 тис. чоловік, та отримала дванадцять мандатів. На виборах 1927 р. СДП відповідно отримала 47,7 тис. голосів й сім мандатів¹⁸.

Сербська республіканська партія (СРП) посідала на третьому місці серед партій КСХС. Республіканці також не визнавали македонців самостійною нацією, й тому виступали за їх асиміляцію з сербами. На парламентських виборах 1920 р. вона здобула 5,7 тис. голосів й жодного мандата. На виборах 1923 р. СРП отримала 4,7 тис. голосів.

Партія «Джеміет» (з турецької мови «дружба») була політичною організацією мусульман Південної Сербії, яка з 1919 до 1925 рр. об'єднуючись з Радикальною партією відіграла важливу роль. Це була політична організація, яка базувалася на мусульманській основі та

об'єднувала навколо себе турків і албанців Македонії, Косова й Метохії. Це була партія, сформована з колишніх беїв – спадкоємців напівфеодальної системи колишньої Османської імперії. Головною метою партії «Джеміет» було, шляхом домовленості з сербськими партіями, виторгувати проведення часткової аграрної реформи та врятувати «чіфтліки» (система успадкованого поміщицького землеволодіння в Османській імперії)¹⁹. На парламентських виборах 1920 р. від «Джеміет» було обрано 8 депутатів. Партія здобула 21,4 тис. голосів та отримала п'ять мандатів й стала третьою політичною силою²⁰. На початку 1921 р. партія «Джеміет» об'єдналася з Радикальною партією для посилення своїх політичних позицій. На парламентських виборах 1923 р. партія «Джеміет» отримала 35,7 тис. голосів та здобула шість мандатів²¹.

На засіданні Народної Скупщини 28 червня 1921 р. 223-ма депутатами (53%) була ухвалена Конституція КСХС або «Видовданський статут». Така більшість голосів поданих за основний закон країни був забезпечений завдяки укладеній угоді між «Джеміет» та Радикальною партією. Нова конституція дозволяла королівському уряду виплатити великим землевласникам грошову компенсацію за конфісковану в них землю. Прийняття Видовданської конституції створювало механізм формування монархічної, національно-унітаристичної системи влади, яка суперечила інтересам широких верств населення багатонаціональної держави. Втративши підтримку виборців Вардарської Македонії, «Джеміет» і Радикальна партія на виборах 1925 р. здобули лише 4,6 тис. голосів, а на виборах 1927 р. партія «Джеміет» взагалі не брала участі²².

На виборах до Народної Скупщини 1920 р. значного успіху досягла КПЮ, перетворившись на саму впливову партію Македонії. Якщо кількість отриманих компартією голосів в країні складала 13,9% (198,7 тис. голосів, 58 депутатів), то в Македонії вона здобула 37% (41,3 тис. голосів, 15 депутатів). Так, у Скоп'єському, Бітольському та Кумановському виборчих округах було обрано по три депутати від комуністів, а в Тиквешському та Охридському округах – по одному²³. Успіх КПЮ у Македонії пояснювався тим, що партія, відстоюючи права македонців, виступила проти запровадженого Версальським договором розділу македонських земель. За комуністів голосувало як міське, так й селянське населення. Комуністи виступали за створення Федерації Балканських народів. З усіх партій країни лише КПЮ виступала за справедливе вирішення македонського питання. Свою діяльність компартія ґрунтувала спираючись на македонське населення. Однак, після оголошення партії поза законом, Скупщина у серпні 1921 р. позбавила КПЮ 58 мандатів, а в країні проти неї розпочалися репресії²⁴.

Таким чином, рішення Версальського мирного договору призвели до глибокого розчарування серед населення Вардарської Македонії, оскільки це закривало їм шлях до національного визволення та здобуття державної самостійності, що було головною метою національно-визвольного руху. До того ж і Вардарська Македонія у складі Королівства СХС навіть не мала власної назви. Із історичних областей, з яких складалося КСХС Вардарська Македонія вважалася її південною частиною як й Чорногорія, Боснія, Банат, Бачка, Бараня та Південна Сербія визнавалися владою як території звільнені у 1912 р. від османського панування В адміністративному плані землі Вардарської Македонії називали «Південною Сербією». Ситуація, що складалася в краї, найтяжче позначилася на стані його населення. Так, в школах та в органах адміністрації, використовувалася виключно сербська мова, підручники готувалися сербськими авторами та сербською мовою, було заборонено видавництво книг і газет македонською мовою, вживання термінів «македонець», «македонський народ» та «Македонія» були заборонені та замінені «південносерб», «сербський народ» та «Південна Сербія». Все це викликало у населення краю глибоке невдоволення. КПЮ була єдиною політичною силою, яка виступала за права македонського народу. Поразка ідей самостійності македонських земель перетворила цю частину Балкан на регіон гострих протиріч і конфліктів. Політика, яку проводили уряди Греції, Болгарії та Югославії по відношенню до населення македонських земель, хоча і відрізнялася у певних деталях, в одному суттєвому питанні була ідентична: вони не зупиняли спроби денационалізації македонського народу й тому продовжували спрямовану на його експлуатацію, дискримінацію та асиміляцію

¹ Jovanovic Lj. O Staroj Srbiji i ma edonskoj autonomiji. – Beograd: INIS, 1974. – S. 11.

² Uredba o podeli zemlje na oblasti. Sluebene novine Kraljevine SHS. br. 92. – Beograd, 1922. – S. 12.

³ Ibid. – S. 26.

⁴ Jovanovic V. Jugoslovenska drava i Juna Srbija 1918– 1929. Beograd: INIS, 2002. – S. 77–78.

⁵ Ibid. – S. 80.

⁶ Jovanovic Lj. O Staroj Srbiji i ma edonskoj autonomiji. – Beograd: INIS, 1974. – S. 139–141.

- ⁷ Katardijev I. Vreme na zreenije. Makedonskoto nacionalne pra anje megu dvete svetski vojni (1919–1930). – Skopje: MANU, 1977. – S. 54.
- ⁸ Ibid. – S. 38.
- ⁹ Ibid. – S. 118.
- ¹⁰ Bjelajac M. Vojska Kraljevine SHS 1918–1921 (Text). – Beograd: INIS, 1998. – S. 89.
- ¹¹ Katardijev I. Vreme na zreenije. Makedonskoto nacionalne pra anje megu dvete svetski vojni (1919–1930). – Skopje: MANU, 1977. – S. 148.
- ¹² Apostolov A. Vardarska Makedonija od Prvata Svetska Vojna do izborite za konstituanta-28. noembri 1920. Godien zbornik na filosofski fakultet.knj. 13. – Skopje, 1962. – S. 49.
- ¹³ Ibid. – S. 63.
- ¹⁴ Cvetkovska N. Politikite partiji vo parlamentarnite izborni borbi vo vardarskiot delna Makedonija: (1919–1929). – Skopje: Institut za nacionalna istorija, 2004. – S. 6–7.
- ¹⁵ Gligorijevic B. Parlament i politi ke stranke u Jugoslaviji 1919–1929. – Beograd: INIS, 1979. – S. 11–12.
- ¹⁶ Cvetkovska N. Politikite partiji vo parlamentarnite izborni borbi vo vardarskiot delna Makedonija: (1919–1929). – Skopje: Institut za nacionalna istorija, 2004. – S. 192, 234.
- ¹⁷ Katarjiev I. KPJ vo Makedonia do Obznanata. – Skopje: MANU, 1961. – S.81.
- ¹⁸ Cvetkovska N. Politikite partiji vo parlamentarnite izborni borbi vo vardarskiot delna Makedonija: (1919–1929). – Skopje: Institut za nacionalna istorija, 2004. – S. 95, 148, 193, 235.
- ¹⁹ Gligorijevic B. Parlament i politike stranke u Jugoslaviji 1919–1929. – Beograd: INIS, 1979. – S. 20–23.
- ²⁰ Cvetkovska N. Politikite partiji vo parlamentarnite izborni borbi vo vardarskiot delna Makedonija: (1919–1929). – Skopje: Institut za nacionalna istorija, 2004. – S. 96.
- ²¹ Ibid. – S. 149.
- ²² Ibid. – S. 193–194.
- ²³ Ibid. – S. 95.
- ²⁴ Katarjiev I. KPJ vo Makedonia do Obznanata. – Skopje: MANU, 1961. – S. 84–85.

Статья посвящена политике правительства Королевства сербов, хорватов и словенцев по отношению к населению Вардарской Македонии в 1918–1929 годах, а также рассматривается административное устройство, система управления, социально-политические и межэтнические отношения в македонских землях.

Ключевые слова: политика, население, Королевство сербов, хорватов и словенцев, македонские земли, партия, администрация, Вардарская Македония.

The article is devoted to the Kingdom government policy of Serbs, Croats and Slovenes against the population of Vardar Macedonia. It is also considered administrative division, control system, socio-political and inter-ethnic relation in the Macedonia lands.

Keywords: policy population, Kingdom of Serbs, Croats, Slovenes, Macedonia lands, party, administration, Vardar Macedonia.